

T.C.
DİYARBAKIR VALİLİĞİ

DİYARBAKIR²

NEBİLER, SAHABİLER, AZİZLER VE KRALLAR KENTİ

12-13 Nisan 2010
Diyarbakır

T.C.
DIYARBAKIR VALİLİĞİ

**DIYARBAKIR VALİLİĞİ KÜLTÜR
SANAT YAYINLARI: 2**

Genel Koordinatör

Mustafa CAN
Diyarbakır Vali Yardımcısı

Proje Koordinatörü

Mustafa TEMEL

Proje Ekibi

Pınar GÜRHAN
Gülden ÖZGÜN
Zafer LAÇIN

T.C. Diyarbakır Valiliği

www.diyarbakir.gov.tr

www.diyarbakirkulturturizm.org

ISBN: 978-605-363 -798-1

Yayın Tarihi: Haziran 2013

Baskı: 2. Baskı -1.000 Adet

Grafik Tasarım

Aral Grup
+90.312 433 2725

Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Mat. ve Tic. İşl.

Örnek San. Sit. 1. Cad. 358. Sok.

No: 11, Ostim/Ankara

Tel : 0312 354 9131

Fax : 0312 354 9132

© Bu eserin bütün yayın hakları Diyarbakır Valiliği'ne aittir. Yayıncının izni olmaksızın kısmen ya da tamamen çoğaltılamaz.

Bu kitap, Diyarbakır Valiliği'nin Kalkınma Bakanlığı tarafından desteklenen "Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı" kapsamında uygulanan "Diyarbakır Kültürel Mirasının Tanıtımı Projesi" ile bastırılmıştır. Tüm tebliğlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Kalkınma Bakanlığı ve Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın görüşünü yansıtmaz.

Süryanilerin Etnik ve Dinsel Kimlikleri

Prof. Dr. Mehmet ÇELİK

Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ÖZET

İnsanlık tarihine baktığımız zaman, en eski arkeolojik buluntulardan tutun da, ilk yazılı kaynaklara kadar insan zihnini en çok meşgul eden üç objeyle karşılaşırız: Tanrı, kâinât ve insanın kimliği... Tanrı ve kainat olgusunun insan zihnindeki serüveni konumuz dışında olduğu için, bunun üzerinde durmayacağım. Vaktimizin darlığı nedeniyle, direkt konuya geçmek istiyorum. Biraz önce de ifade ettiğim gibi, insanın kimliği, daha açık bir ifadeyle, "ben kimim?" sorusu, insan zihnini tarih boyunca meşgul etmiş bir konudur. Bilimsel araştırmalar sonucunda hakim kanaat şöyle olmuştur: Birey veya toplum, kendini nasıl algılıyorsa, nasıl hissediyor ve nasıl ifade ediyorsa, bu onun kimliğinin çekirdeğini oluşturur. Kimlik sorunu, özellikle ulus devletlerin ve milliyetçiliğin öne çıktığı son yüzyılda kazandığı ivmeyi, Globalizmle birlikte evrensel hukuk anlayışı ve insan haklarının daha da önemsenmesiyle, günümüzün en önemli uluslararası sorunu olmuştur.

ABSTRACT

When we have a look at the history of humanity, we come across with three objects that keep human mind busy most from the most ancient archeological findings to the first written sources: God, universe and identity of man... Since the adventure of God and universe phenomenon in human mind is outside of our topic, I will not put stress on it. I want to pass directly to the topic due to our being lack of time. As I expressed just before, identity of man, with a clearer expression, the question of 'who am I?' is a matter that has kept human mind busy throughout history. The dominant opinion as a result of scientific studies has been like this: How an individual and society percieve itself, how it feelsand how it expresses itself constitute the core of his/her identity. The problem of identity, with the acceleration it has gained in the last century when particularly nation states and nationalism have come front, with universal apprehension of law together with Globalism, and with human rights' being taken more and more seriously, has been the most important international problem of today.

İnsanlık tarihine baktığımız zaman, en eski arkeolojik buluntulardan tutun da, ilk yazılı kaynaklara kadar insan zihnini en çok meşgul eden üç objeyle karşılaşırız: **Tanrı, kâinât ve insanın kimliği...** Tanrı ve kainat olgusunun insan zihnindeki serüveni konumuz dışında olduğu için, bunun üzerinde durmayacağım. Vaktimizin darlığı nedeniyle, direkt konuya geçmek istiyorum.

Biraz önce de ifade ettiğim gibi, insanın kimliği, daha açık bir ifadeyle, "ben kimim?" sorusu, insan zihnini tarih boyunca meşgul etmiş bir konudur. Bilimsel araştırmalar sonucunda hakim kanaat şöyle olmuştur: Birey veya toplum, kendini nasıl algıyorsa, nasıl hissediyor ve nasıl ifade ediyorsa, bu onun kimliğinin çekirdeğini oluşturur. Kimlik sorunu, özellikle ulus devletlerin ve milliyetçiliğin öne çıktığı son yüzyılda kazandığı ivmeyi, Globalizmle birlikte evrensel hukuk anlayışı ve insan haklarının daha da önemsenmesiyle, günümüzün en önemli uluslararası sorunu olmuştur.

Hiç şüphesiz kimlik, sosyal, siyasal, ve tarihsel gelişimi olan bir olgudur. İnsanlık tarihinde her toplum kendi kimliğini tanımlarken, öncelikle üzerinde yaşadığı coğrafyayı ve onun siyasi kültürel zeminini, ikinci olarak da ilişki içinde oldukları coğrafyanın siyasi-kültürel farklılıklara sahip topluluklarıyla nasıl bir etkileşim içinde olduklarını göz önüne alarak, kendini tanımlar. Son iki yüzyılda toplumların kimliklerini ifade etmede dayandıkları öğelerin başında din ve etnisite gelmektedir.

Ana hatlarıyla verdiğimiz bu girişten sonra, esas konumuz olan Süryaniler'in etnik ve dinsel kimliklerine bakalım. Öncelikle bu ikisini ayrı ayrı analiz edelim, sonra da birlikte değerlendirmeye çalışalım. Bugün Ortadoğu tabir ettiğimiz eski dünyanın en kadim sakinlerinden olan Süryaniler'in etnik kimliklerini literatüre bakarak tespit etmek pek de sağlıklı olmayacaktır, kanaatindeyim. Bu kanaatimizi belirtmeden önce, klasik kaynaklarda bu konuda yer alan bilgileri hatırlatalım. Öncelikle de Süryani tabirini ele alalım. Başta Mor Dionysius Yakub b. Suleybi, Mor Mihoyel Rabo ve yazarı bilinmeyen Anonim Süryani Vakayinamesi'nin müellifine göre, bu tabir bir kralın ismi olan Suros'tan¹, bazı iddialara göre Lübnan'ın Sur şehrinde, bazılarınca Yunanlılar'ın bölgeye hakim olan Asurlular'ın ülkesi anlamında bu coğrafyaya verdikleri Surya'dan gelmektedir².

Süryani kelimesi nereden gelirse gelsin, çok önemli değildir. Süryani kronikleri bu kelimenin, Aramiler'den bir kısmının Miladi I.yüzyılda Hıristiyanlığı kabul ettiğini, Hıristiyanlığı kabul eden bu Aramiler'in, kendilerini paganist ırkdaşlarından ayırt etmek için Süryoye lakabını kullanmaya başladıklarını kaydederler³. Miladi V. yüzyıla kadar Doğu'da Hıristiyanlık ile eş anlamlı kullanılan kelime, 451 Kadıköy Konsili'nden sonra, hem İsa-Masih'te tek tabiat olduğuna inanan bir kristolojik görüşü, hem de Bizans İmparatorluğunun resmi kilisesince Doğu Hıristiyanlığının uğradığı kitle katliamlarının doğurduğu öfkeden dolayı⁴, milli öğeler de taşımaya başlamıştır⁵. Bu öfkenin taşıdığı milli öğelerden dolayı, Doğu Kiliselerinden Grekçe kovulmuş ve Kitab-ı Mukaddes, bu coğrafyanın kadim dili olan Süryanca'ya çevrilmiştir⁶.

1 Kaynaklarda bu konuda da bir netlik yoktur. Kimisi Suros ismini Kilikos'un kardeşi olan Suros'la özdeşleştirir, kimi de Pers İmparatoru Keyhüsrev'in başka bir ifadesi olarak Suros'la ilişkilendirir. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Mehmet Çelik, Süryani Kilisesi Tarihi I, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1987, giriş bölümü.

2 Bu görüşleri ileri sürenlerin başında yer alan Patrik Mor Ignatius Afram I, Abraham Gabriel Savmo, Ferid İlyas Nüzha, İshak Saka, Filip dı-Türrazi, Patrik Mor Ignatius Yakub III, Patrik Zeka I, Ayvaz, Aziz Güzel... gibi Süryani müelliflerinin bu görüşlerini dayandırdıkları herhangi bir somut belge maalesef yoktur. Bkz. Ibid, giriş bölümü dipnotları.

3 Mehmet Çelik, Ortadoğu Mozayığı: Süryaniler-Nasturiler, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları S. IV, Elazığ 1996, s. 13-15.

4 Bkz. Mehmet Çelik, Bizans Devleti'nin Antakya ve Yöresinde Giriştiği Kitle Katliamları (IV-VII Yüzyıllar), Antakya 1994.

5 Geniş bilgi için bkz. Mehmet Çelik, Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri I, İzmir 1999, s. 29 vd. ; Mehmet Çelik, Fener Patrikhanesinin Okümeniklik İddialarının Tarihi Seyri (325-1453), İzmir 2000, s. 31 vd. ; Mehmet Çelik – Şükran Yaşar, Edessa'dan Urfa'ya I, Ankara 2005, s. 363 vd.

6 M. Çelik – Ş. Yaşar, Edessa'dan Urfa'ya I, s. 270 vd.

V. yüzyıldan itibaren Süryani tabiri, çeşitli etnisiteye mensup olsalar da, İsa-Mesih'te **tek tabiatın** olduğuna inanan Hıristiyanları, yani bir mezhebi ifade ediyordu. Hatta kendileriyle aynı etnik kökene sahip olan ancak İsa-Mesih'te iki tabiatın olduğuna inanan dindaşlarını Nasturî olarak tanımladılar. Yani Süryani kelimesi Batılıların kullandığı Monofizit kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. 1782 yılına gelindiğinde bir patrik seçimindeki ihtilaf neticesinde Mihael Carve'nin liderliğindeki bir grup Roma Katolik Kilisesi'ne bağlanınca, geleneksel Antakya Kilisesi'ne mensup Süryaniler, bu Katolik Süryanilerden de kendilerini ayırmak için, Süryani Kadim ismini kullanmaya başlamışlardır. Bu tabir bugün de bir mezhebi, yani İsa-Mesih'te tek tabiatın varlığına inanan Antakya Süryani Kilisesi mensuplarını ifade etmektedir⁷.

Süryani tabiri ile ilgili yaptığımız bu izahattan sonra, şimdi de gelelim, Süryanilerin etnik kimliğine: Bu konuda da maalesef tabir-i caiz ise, sapla-saman karışmış vaziyettedir. İleri sürülen tezlerin hiçbirisi bilimsel bir temele dayanmamaktadır. Politik ve ideolojik kaygı ve düşüncelerin beslediği bu tezler, maalesef aynı zamanda Süryaniler arasında da çatışmalara sebep olmaktadır. Hiçbir bilimsel kıymeti haiz olamayan bu tezleri tek tek burada ele alarak üzerinde durmayı, zaman kaybı olarak telakki ederim. Ancak bunları çok kısa olarak iki ana başlık altında, bir iki cümle ile ifade ettikten sonra, yirmi beş yıllık bilimsel araştırmalarım neticesinde vardığım kanaati sizlere aktaracağım.

1- Tarihi Geleneksel Görüş:

a-) Aramîler'e dayandırılan görüş;

Buna göre Süryaniler, etnik köken olarak Aramî'dirler. Tarihi-geleneksel çizgi içinde, Süryani müellifler ve Kilise, bu görüştedir. Yakın dönemlerde, bu görüş, muhafazakâr görüş olarak da dillendirilmektedir.

b-) Bölge Halkları Mozayigine Dayandırılan Görüş;

Buna göre, Süryaniler baskın olarak etnik açıdan Aramîler'e dayandırılmakla beraber, bölge halklarından oluşan bir mozayigi de ifade etmektedir. Aslında, Aramîler'e dayandırılan görüşün temsilcileri de bunu kabul etmektedirler. Yani bu iki görüş, aynıdır da denilebilir.

2- Politik ve İdeolojik Kaygılarla Beslenen Görüş

Politik ve ideolojik kaygılarla beslenen görüşler, 1960'tan sonra, özellikle Süryaniler'in Avrupa'ya göçleri ile ortaya çıkmış görüşlerdir. Bunların bir kısmı bizzat Batılı siyasal stratejistler tarafından ortaya atılmış; hiçbir bilimsel temele dayanmamasına rağmen, ısrarla bıkmadan-usanmadan işlenmiş görüşlerdir. Bunların çıkış noktası ve ilk savunucuları Süryaniler değildir. Ancak daha sonra, Avrupa'daki yeni kuşak Süryani gençleri arasında taraftar bulmuşlardır. Bunları üç talı başlık altında toplayabiliriz.

a-) Asurîlere Dayandırılan Görüş;

Özellikle Avrupa'da doğan, büyüyen ve eğitim alan genç Süryani kuşağı arasında taraftar bulan bir görüştür ki, muhafazakar görüş olarak da nitelendirilen geleneksel kilise görüşüyle, yani Aramî kökene dayandırılan görüşle çatışma halindedir. Bu çatışma kilisede bir bölünme meydana getirmemişse de, Süryani toplumuna en fazla rahatsızlık veren bir oluşuma zemin teşkil etmektedir. Bu görüşün arkasında batılı stratejistler vardır. Son yirmi yılda Süryaniler'e ait yazılı medyada bu konu ile ilgili olarak yazılan yazılarda, özetle şu düşünce işlenmektedir: *Din, devletsiz olmaz. Ortadoğu'nu en eski sakinlerinden olan Süryaniler, çok eski ve köklü bir medeniyetin temsilcileridir. Dünyada sayıları yüz binlerle ifade edilen halklar da artık devlet kuruyorlar. Süryaniler, tarih içerisinde mezhep anlayışlarından dolayı bölünmüşlerdir: Süryani, Keldani, Nasturî, Asurî vs. eğer bu mezhep farklarını bir taraf bırakır, etnik kimlik olarak Ortadoğu'da tarihi zemini tartışılmayan Asurîler üzerinde ittifak ederseniz, Ortadoğu'da bir devlet için hatırı*

7 M. Çelik, *Ortadoğu Mozayigi*, s. 15.

sayılır bir nüfusa erişirsiniz...⁸. Bu düşünce ile işlenen, Asurî kökenden gelme görüşü, genç ve idealist Süryanilere sadece heyecan vermemekte aynı zamanda onlara siyasi bir bilinç de kazandırmaktadır.

b-) Orta Asya Halklarına Dayandırılan Görüş;

Bu görüşü ileri sürenler, Aramî kökenden hareket etmektedirler ve Aramileri Orta Asya halklarından saymaktadırlar. Yani, zımnen de olsa Süryanileri Turanî ırklara dayandırmayı hedeflemektedirler. Süryaniler arasında taraftar bulmayan bu görüş, bilimsel verilerden çok, Türkiye'nin iç politik gelişmelerinden beslenmektedir⁹.

c-) Kürtlerle İlişkilendirilen Görüş;

1985'den sonra cılız da olsa dillendirilen bu görüşe göre, tüm Mezopotamya halkları bir mozaiktir. Ortak kültüre, ortak kadere, ortak dünya görüşüne sahip halkların birlikteliği kaçınılmazdır. Bu görüş, Süryaniler arasında taraftar da bulmamıştır. PKK'nın özellikle Avrupa kamuoyunda Hıristiyan bir unsurla daha çok destek bulurum düşüncesinin ürünüdür. Bunun arkasında da bazı Batılı stratejist ve bilim adamları bulunmaktadır.

Ana hatlarıyla verdiğimiz bu görüşler için kanaatimiz şudur: Bunlar politik ve ideolojik düşünce ve stratejilerden beslenen görüşlerdir ve bilimsel açıdan hiçbir kıymet-i harbiyeleri yoktur. Bu konuda bizi hayrete düşüren nokta ise, Süryaniler üzerinde akademik çalışma yapmaya çalışanların (bu sahada çalışmaların yok denecek kadar az olmalarından gerek), temel kaynaklara dışları batmayınca, bu tür amatör çalışmaları, bilimsel çalışmalarında kullanmaları ve bunlara itibar etmeleridir.

Bu konuda sonuç olarak Süryanilerin etnik kimlikleri için şunları söyleyebiliriz: Ortadoğu halklarının sakinlerinden olan Aramiler, ister kuzeyden, ister güneyden nereden gelmiş olurlarsa olsunlar, yazgın şekilde kuzey Mezopotamya'da ikamet ediyorlardı.

Bölge üzerindeki çalışmalarımızda, Aramilerin Hıristiyanlığı kabul etmeden önce, bu bölgenin sakinleri oldukları hususunda sadece Urfa ve Tur-Abdin civarında yüzellinin üzerinde kitabe, mozaik, rölyef, mezar taşı v.b. kültürel kalıntılar bulduk. Bunları okuduk ve bölgenin tarihini yazarken kullandık. İki ciltlik bu çalışmamız şu anda baskı aşamasındadır. Bu kitabelerden bölgenin adının da Beyt Aramoyo (Aramilerin Ülkesi) olduğunu kesin olarak tesbit ettik¹⁰.

Miladi I.yüzyıl ile II. yüzyıldan kalma bu kitabeler ve taş yazıtlardaki yazı ve dil, bugün de Süryaniler tarafından kullanılan yazı ve dildir. Bölgede bulunan iki bin yıllık kültürel kalıntılar, hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar nettir. Yazı ve kültürel kalıntılar açısından, Süryanilerle Asurlular arasında bilimsel bir bağ bugüne kadar kurulamamıştır. Ancak, şunu da söyleyeyim ki, Arami köken etnik yapının merkezini teşkil etmekle beraber, Süryani toplumu bölge halklarının her tonunu da az-çok içinde barındırmaktadır.

Bu konuya burada son verelim ve şimdi de Süryanilerin dinsel kimliklerine bakalım: Tarihi kay-

8 Bu konuda bir fikir edinmek için Hollanda'da yayınlanan *Qolo Süryoye* adlı derginin son on yıldaki sayılarına bakınız.

9 Bu görüşlerin kaynağı Şemsettin Günaltaydır. Daha sonra, Mithat Sertoğlu, *Süryani Türklerinin Siyasi ve İçtimaf Tarihi* adıyla bir kitapçık kaleme aldı (1974). Bu kitap, İstanbul Süryani Cemaati'nin siparişi üzerine kaleme alınmıştır. İşin garip tarafı, sayın Sertoğlu, Şemsettin Günaltay'ın kitabını önüne koyarak, dipnotları ile beraber kelime kelime daktilo etmek suretiyle, matbaaya vermiştir. Yani korkunç bir intihaldir. Aziz Günel ve Aziz Koloma'nın da bu konuda yazdıkları, gayr-i ciddi şeylerdir, iç politikadan beslenen ideolojik yaklaşımlardır.

10 Batılı araştırmacılar bilimsel çalışmalarındaki ciddiyeti maalesef isimler hususunda göstermemektedirler. İsimlerin orijinallerini kullanacaklarına, telaffuz edebildikleri şekilde kullanmayı tercih etmektedirler. Ortaçağda başlayan bu hastalıklarını maalesef bugün de devam ettirmektedirler. Örneğin Mihoyel adı Mike, Michael, Michel... gibi her Batı dilinde farklı bir karşılık bulmuştur. Bu Beyt Aramoyo tabirini de Armenia, Ermenia şeklinde anlayarak, Ermenilerle ilişkilendirmişlerdir ki, bu bilimsel açıdan büyük bir hatadır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Şükran Yaşar, "Abgar Hanedanlığı'nın Etnik Yapısı ve Ermeni İddialarının Tahlili" Belgelerin Işığında Ermeni Meselesi Semineri, Balıkesir-2003, s.70 v.d.

naklar İsa-Mesih'in Aramca'nın bir diyaleği olan Süryanca konuştuğunu ve İncil'i bu dille vaaz ettiğini kaydederler. Bu açıdan Süryaniler İsa-Mesih'in dilini konuşmak ve o dille ibadetlerini yapmak açısından haklı bir gurur taşırlar. Başta Eusebius olmak üzere tarihi kayıtlar Süryanilerin, İsa-Mesih'in dünyadan ayrılışından hemen sonra 72'lerden olan Aday vasıtasıyla Urfa'da Hıristiyanlıkla tanıştıklarını kaydederler. Aday Şliho'ya atfedilen Melfoniso dı-Aday Şliho adlı menkıbevi eserde Urfa Kralı Abgar Ukomo'nun Hıristiyanlığı nasıl kabul ettiğini ve çevresini de yeni dini kabul etmede nasıl teşvik ettiğini, Aday ve yardımcısı Agay'ın bölgede nasıl misyon faaliyetlerinde bulduklarını efsanevi anekdotlarla nakleder¹¹.

Urfa Kilisesi'nin Antakya'nın da ruhani ağırlığını arkasına alarak metropolitlik merkezi oluşu, misyon faaliyetlerinde kendisine yeni bir güç kazandırdı. Bu misyon faaliyetleri neticesinde Urfa'nın güneyine düşen Aşağı Mezopotamya'ya ve doğusundaki İran toprakların (Babylonia) da Hıristiyanlık hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır¹². Özellikle bu bölgelerde Aramca'nın çeşitli diyalektlerinin konuşulmuş olması, buralarda Hıristiyanlığın çabuk yayılmasını sağlamıştır. Bu konuda bize fikir verecek tek Süryani vakayinamesi Haybat (Erbil)'lı tarihçi Mışıho Zohe'nin eseridir. Bu vakayiname, Adiabene Kilisesi'ni VI.yüzyıla kadar yöneten ruhanilerin hayat hikayelerinden müteşekkildir. Mışıho Zohe'ye göre bölgeye (iki Zap Nehri arası) Hıristiyanlığı getiren Aday'dır¹³. Aday burada bir çok kişiyi yeni dine kazandırmış ve bir kilise kurmuştur. Aday, Osrhoene bölgesindeki misyon faaliyetlerini tamamladıktan sonra Arzun'un güneyini takip ederek tüm Dicle vadisini dolaşmıştır. Beş yıl süren (99-104) bu misyon faaliyetlerinde kendisine Fıqıdo adlı bir ruhban eşlik etmiştir. Aday daha sonra Fıqıdo'yu takdis ederek Adiabene Kilisesine piskopos olarak atamıştır. 10 yıl Adiabene piskoposluğu yapan Mor Fıqıdo 114 yılında vefat etmiştir¹⁴. Mor Fıqıdo'un ölümü ile Adiabene Kilisesi başsız kalmış, bu olaydan altı yıl sonra (M.S.120) Bet-Zabday (Idil) piskoposu Mızra buraya gelerek Şammas Şemşon'u piskopos olarak takdis edip atamıştır¹⁵. Doğal olarak Mışıho Zohe'nin verdiği bu bilgileri doğru kabul edecek olursak, Idil'in Adiabene'den daha önce Hıristiyanlaştığını ve piskoposluk statüsünü kazandığını söyleyebiliriz.

Yine Mışıho Zohe'nin kaydına göre III. asrın ilk çeyreğinde Doğu'daki episkoposlukların sayısı 20'ye çıkmıştı. Bunlar: Bet-Zebday (Idil), Karha dı-Bet Sluh (Kerkük), Kaşkar (Keşker), Bet-Lapat (Cündişapur), Hormizd-Ardaşir (Hürmüz Erdeşir), Prat-Mayşan (Prat-Meyşen), Hanita, Herbat-Gelal, Arzon (Arzaene), Bet-Nıgtor, Şaher-Qard (Şahır-Kard), Bet-Meskene, Hulvan, Bet-Qetraye (Bet-Ketraye), Bet Hazzaye, Bet-Daylomaye, Şigar/Şigur (Sincar)¹⁶. Yine misyon faaliyetleri neticesinde bu asırda Hıristiyanlık Riyordşir (Iran) şehrine girdi.

Kısaca toparlayacak olursak, Miladî IV. yüzyılın başlarında Hıristiyanlık Aramî dünyasında ciddi bir taban bulmuştu denilebilir.

Nihayetinde 325 yılında Büyük Konstantinos tarafından toplanan İznik Konsili'nde Hıristiyanlığın devletin siyasal sistemi ile entegrasyonu gerçekleştirilince¹⁷, Aramî bölgelerinde Hıristiyanlık hakim unsur haline geldi. Antakya'nın "Ekümenik Patriklik" statüsüne yükseltilmesi, Süryani dünya-

11 Bu konudaki menkıbevi anekdotlar için bkz. Addai, *The Teaching of Addai* (tr.G.Howard), Scholars Pres, California 1981. Eserin, *Yeşu Çiçek tarafından istinsah edilen bir nüshası* (1964) *Mor Gabriel Manastırı Kütüphanesi'ndedir. Daha önceki çalışmalarımızda da kullandığımız eserin orijinal adı "Aday Şliho, Mahitbonuso (Tub men Mahitbonuso dı-Melfonuso dı-Aday Şliho) dur.*

12 J.Spencer Trimmingham, *Christianity Among the Arabs in Pre-Islamic Times*, London 1979, 152. ; Yuhanna Lorens Fan, *Tarihü'l-Kenise'ti'l-Mesihyyeti'l-Kadime ve'l-Hadise* (çev. Mihail Urban), neşr. Henry Hors, Beyrut 1875, 227 vd.

13 Mşıha Zha, *Erbil Vekayinamesi* (çev. E. Sever), İstanbul 2002, 67.

14 Mşıha Zha, *Erbil Vekayinamesi*, 68-69.

15 Mşıha Zha, *Erbil Vekayinamesi*, 69.

16 Geniş bilgi için bkz. Mşıha Zha, *Erbil Vekayinamesi*, 29, 46, 96. ; *Mor İgnatius Yakub III., Tarihü'l-Kenise I*, 134.

17 Geniş bilgi için bkz. Mehmet Çelik, *Bizans'ta Din-Devlet İlişkileri*, s. 15 v.d.

sının ruhanî yönden buraya bağlanmasına sebep oldu. Ancak Antakya'da kilisenin ayin dili Grekçe olmasına rağmen, başta Urfa olmak üzere Süryani dünyasında Süryanca hem eğitim hem de ibadet dili olarak varlığını sürdürdü. Nistoryus'un İstanbul Patriği oluşuyla alevlenen teolojik ihtilaflar I. ve II. Efes konsillerinde, kiliseler arası güç mücadelesine dönüşünce ve Başkent Kilisesi bundan büyük yara alınca, nihayet 451 yılında İmparator Marcianus tarafından toplanan Kadıköy Konsili'nde, Doğu Hıristiyanlığının parçalanma süreci başladı. Başkent Kilisesinin Ekümenik yetki elde etme ihtirası ile birleşen devletin dinî birliği sağlama politikası, tam 200 yıl süren kanlı katliamlara sebep oldu. Tarihin en acımasız mezhep katliamları bu dönemde yaşandı¹⁸. Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır Hıristiyanları korkunç kitle katliamlarına maruz kaldılar.

Devletin bu acımasız politikası, Süryanilerde de milliyetçilik duygularının gelişmesine neden oldu. Başta patriklik merkezi Antakya olmak üzere, devletin resmî dili kiliselerden ve okullardan kovularak, yerine Süryanca hakim kılındı. VI. yüzyılın ortalarında Süryani Kilisesi tam çökertilecek iken, Bizans'ın doğu sınırlarının Sasanî akınları sebebiyle tehlikeye düşmesi, Süryani Kilisesi'nin yeniden diriltilmesi fikrini doğurdu. Yakup Burd'ono liderliğinde yeniden diriltülen Süryani Kilisesi, bu tarihten itibaren "Yakubî Kilisesi" olarak da anılmaya başlandı¹⁹. Nihayetinde VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgeye gelen İslam hakimiyeti ile başta Süryaniler olmak üzere tüm bölge Hıristiyanları Bizans'ın mezhep katliamlarından kurtulmuş oldular²⁰.

Bu kısa özetten sonra, Süryanilerin dinsel kimliği üzerinde şu değerlendirmeyi yapabiliriz: İsa-Mesih'in konuştuğu ve İncil'i vaaz ettiği dili, halen kiliselerinde ve dini eğitimlerinde kullanmakta olanlar Süryaniler'dir. Yine onlar, 325'deki İznik Konsili'nde tespit edilen "Üç Ekümenik Patrikhane" den biri olan Antakya Kilisesi'nin mensuplarıdır. Süryaniler, Pavlos'un şekillendirdiği Hıristiyan teolojisine sadık, I. ve II. Efes konsillerinin itikadî ve idari kararlarına bağlı kalmışlardır²¹. Buna mukabil Kadıköy Konsili'nin almış olduğu idari ve itikadî kararları reddetmektedirler²². İtikatlarının merkezini; "İsa-Mesih'te tek tabiat" ilkesi teşkil etmektedir. Bu noktada Ermeni, Kıptî ve Habeş kiliseleriyle mutabık olmakta, ancak Katolik Roma ile başta Fener Patrikhanesi olmak üzere diğer Ortodoks Kiliselerden ayrılmaktadırlar.

Roma ve Bizans devlet kiliselerinin itikadî anlayışlarını objektif olarak yansıtan tüm bilim adamlarınca sübjektif olarak kabul edilen eserlerde, maalesef Süryani Kilisesi, 451 Kadıköy Konsili'nden itibaren heretik düşünceler taşıyan sapkın bir mezhep olarak Ana Ortodoks Kilise'den ayrıldığı tezi işlenir ki, bu kiliseler arasındaki yetki çekişmelerinden kaynaklanan bir düşüncedir ve hilaf-ı hakikattir. Eğer, Ortodoks çizgi olarak Ekümenik İznik ve I. ve II. Efes konsillerinin itikadî kararları esas alınıyorsa, bu çizgiden sapan Antakya Süryani Kilisesi değil, Ekümenik statü elde etmek için, bugün de olduğu gibi o gün de çok çırpınan, Fener Rum Patrikhanesi'dir.

Süryanilerin dinsel kimliğini netice olarak şu şekilde formüle edebiliriz: Onlar, Pavlos'un şekillendirdiği itikadî çizgide, Ekümenik Antakya Patrikhanesi'ne mensup, bugün de tarihi Antakya Patrikhanesi'ni temsil eden, Hıristiyanlığın en kadim Ortodoks mensuplarıdır. Batılılar tarafından kendilerine yakıştırılan Monofizit ve Ana Kilise'den ayrılmış heretik, sapkın bir kilise cemaati oldukları iddialarının bilimsel hiçbir temeli yoktur. Bu iddiaların temelinde kiliseler arasındaki siyasî çekişmeler vardır. Süryanilik bugün de dünyanın dört bir tarafında yaşamakta ve çeşitli ırklara mensup milyonlarca insanın bağlı bulunduğu mezhebi bir anlayışı ifade etmektedir.

18 Geniş bilgi için bkz. Mehmet Çelik, *Antakya ve Civarında Girişilen Kitle Katliamları*, s. vd.

19 *Mor Filiksinos Yuhanna Dölebani, el-Kaddis Mar Yakubu'l-Barad'i es-Süryani, Buenos Aires 1942, s.16 v.d.*; *Mor Ignatius Yakub III, el-Mücahidü'r-Resuliyü'l-Ekber: Mar Yakub Barad'i, Dmışk 1973, s. 15 v.d.*

20 Geniş bilgi için bkz. Mehmet Çelik - Mustafa Korkmaz, *Edessa'dan Urfa'ya II, Ankara 2004, s. 24 vd.*

21 Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi I*, s. 82 v.d.

22 Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi I*, s. 164 v.d.

KAYNAKÇA

- Aday Şiliho, **Mahitbonuso** (Tub men Mahitbonuso dı-Melfonuso dı-Aday Şiliho), müstensih Yeşu Çiçek 1964, Mor Gabriel Manastırı Kütüphanesi.
- Addai, **The Teaching of Addai** (tr.G.Howard), Scholars Pres, California 1981.
- ÇELİK, Mehmet; **Ortadoğu Mozayigi: Süryaniler-Nasturiler**, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları S. IV, Elazığ 1996.
- ; **Bizans Devleti'nin Antakya ve Yöresinde Giriştiği Kitle Katliamları (IV-VII Yüzyıllar)**, Antakya 1994.
- ; **Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri I**, İzmir 1999.
- ; **Fener Patrikhanesinin Ökumeniklik İddialarının Tarihi Seyri (325-1453)**, İzmir 2000.
- ; **Süryani Kilisesi Tarihi I**, İstanbul 1987.
- ÇELİK, M. - KORKMAZ, M.; **Edessa'dan Urfa'ya II**, Ankara 2004.
- ÇELİK, M. - YAŞAR, Ş.; **Edessa'dan Urfa'ya I**, Ankara 2005.
- FAN, Yuhanna Lorens; **Tarihü'l-Keniseti'l-Mesihyyeti'l-Kadime ve'l-Hadise**, (çev. Mihail Urban), neşr. Henry Hors, Beyrut 1875.
- Mor Filixinos Yuhanna Dölebanı, **el-Kaddis Mar Yakubu'l-Barad'i es-Süryani**, Buenos Aires 1942.
- Mor İgnatius Yakub III, **el-Mücahidü'r-Resuliyü'l-Ekber: Mar Yakub Barad'i**, Dımışk 1973.
- ; **Tarihü'l-Kenisetü's-Süryaniyetü'l-Antakiyye I-II**, Beyrut 1953-57.
- Mşiha Zha, **Erbil Vekayinamesi** (çev. E. Sever), İstanbul 2002.
- TRIMINGHAM, J. Spencer; **Christianity Among the Arabs in Pre-Islamic Times**, London 1979.